

Juhlajulkaisu
Leena Kartio
1938 – 30/8 – 2008

Toimituskunta

Pekka Vihervuori

Mika Hemmo

Eva Tammi-Salminen

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

© 2008 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen ja taiton suunnittelu: Heikki Kalliomaa

Leena Kartion valokuva s. VII Eija-Liisa Strandén

Taitto: Lapine Oy

ISSN 0356-7222

ISBN 978-951-855-281-2

Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2008

Janne Kaisto

Esineen käsitteestä ja vähän muustakin

Kirjoituksen sisällöstä

Esineoikeuden keskeisiä kysymyksiä on, kuinka *esineen* käsite määritellään. Tässä suhteessa on perusteltua lähteä perinteiseen tapaan siitä, että esine on rajoitettu aineellinen kappale, joka voi olla ihmisen oikeudellisen vallan alainen.¹

Käsitteen ”esine” määrittelemisen tavalla on suuri merkitys varallisuus oikeuden järjestelmän kannalta. Monien varallisuus oikeuksien sanotaan kohdistuvan esineeseen. Vastaus siihen, mihin esimerkiksi omistusoikeuden voidaan katsoa kohdistuvan, riippuu siitä, mitä ilmaisulla esine tarkoitetaan. Onhan hyviä perusteita katsoa, että *ainoastaan esineet kelpaavat omistusoikeuden kohteeksi*.² – Omistusoikeuden kohteesta puhuminen tarkoittaa näin ollen samalla myös sitä, että kyse on esineeksi kvalifioituvasta kohteesta.

Esineen käsitettä on tarkoituksenmukaista lähestyä siitä näkökulmasta, mitä pidetään esineenä ihmisten arkielämässä. Esineoikeuden järjestelmän esine on yleensä kohde, joka myös tavanomaisessa ajattelussa ja kielenkäytössä mielletään esineeksi. Ehdottomasta vastaavuudesta ei kuitenkaan välttämättä ole kysymys. Selvää on joka tapauksessa, että esineoikeudessa voidaan tehdä myös arkiajattelussa havaitsematta jääviä jaotteluja.

Pureudun tässä kirjoituksessa esineen käsitteen problematiikkaan. Toisessa luvussa tuodaan esille ”erän” käsite ja se, miten tätä voidaan käyttää hyväksi esineistä puhuttaessa. Tietyissä tilanteissa voidaan esimerkiksi ajatella, että objektiksi jäsentyy samanlaisten kappaleiden muodostama erä. Joudutaan kuitenkin kysymään, jäsentyykö erä todella esineeksi vai onko kyse vain tietynlaisesta apukäsitteestä.

Kolmannessa luvussa käsitellään esineoikeudessa vanhastaan esiintynyttä jakoa *yhdistettyihin* ja *yksinkertaisiin* esineisiin, johon nykyään ei juuri kiinnitetä huomiota. Oma kysymyksensä on, mistä tämä johtuu. Asialla lieenee kytkentänsä ainesosaa (ja tarpeistoa) koskeviin oppeihin, joita käsitellään lyhyesti neljännessä luvussa, jossa varsinaisesti käsitellään tarpeistoesinettä esineen käsitteen näkökulmasta.

¹ Ks. tästä esim. Zitting, Simo – Rautiala, Martti: Esineoikeuden oppikirja s. 15, Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 1982, Kartio, Leena: Esineoikeuden perusteet s. 63, Helsinki: Talentum 2001 ja Tepora, Jarno: Johdatus esineoikeuteen s. 32, Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2006.

² Ks. myös esim. Kartio 2001 s. 187, ks. kuitenkin s. 201, jossa kelpuutetaan myös esineen osa omistusoikeuden kohteeksi.

Vaikka monet perinteisesti esineoikeudessa esiintyneet jaot ovat nykyään varsin vähällä huomiolla, jako *kiinteisiin ja irtaimiin* esineisiin on säilyttänyt paikkansa. Tätä jakoa ja etenkin kiinteän esineen käsitettä tarkastellaan viidennessä luvussa.

Kuudennessa luvussa tarkastellaan esineiden jakoa *laji-* ja *erityisesineisiin*. Liikkeelle lähdetään siitä, kuinka tämä käsitepari ymmärrettiin vanhemmassa kirjallisuudessa. Todettakoon jo tässä, että kyse oli nimenomaan esineiden luokittelusta tietyllä tavalla. Nykyään laji- ja erityisesineistä sen sijaan puhutaan usein tavalla, jolla ei enää olekaan välitöntä kytkentää esineen käsitteeseen.

Seitsemännessä luvussa ei käsitellä esineen käsitettä, vaan tiettyä erityiskysymystä, jolla kuitenkin on läheinen kytkentä esineen käsitteeseen. Huomiota kiinnitetään *esineiden sekoittumisen* problematiikkaan. Esinetasolla on keskeisellä sijalla, johtaako sekoittuminen uuden esineen syntymiseen. Jos vastaus on myöntävä, herää kysymys, kenelle uusi esine kuuluu, jos sekoittuneet esineet kuuluivat eri henkilöille. Mikäli uutta esinettä ei synny, vastaavana kysymyksenä on, kenelle sekoittuneina olevat esineet kuuluvat.

”Erän” käsite

Oikeuskirjallisuudessa on monesti katsottu, että tietyillä kappaleilla on oikeudellista merkitystä vain, kun on niitä on jokin *määrä*. Tätä mieltä on ollut esimerkiksi R.A. Wrede, joka mainitsee esimerkkeinä viljan, marjat ja herneet.³

Kun tarkasteltavaksi otetaan esimerkiksi tietty viljanjyvä, tämä täyttää esineen käsitteen mukaiset kriteerit. Tältä perustalta voidaan sanoa, että kyseessä todella on esine. Mahdollista on myös, että jollain sinänsä tavanomaisella viljanjyvällä on jollekin henkilölle aivan erityistä merkitystä. Maanviljelijä on esimerkiksi ottanut yhden jyvän talteen uransa ensimmäisestä sadosta muistoksi itselleen ja jälkipolville siten, että hän säilyttää tätä jyvää kunniapaikalla kamarinsa lasivitriinissä.

Tuntuu toisaalta luontevalta ajatella, että jos pussissa on viljanjyviä, esineenä pidetään kyseisten viljanjyvien muodostamaa kokonaisuutta. Voidaan sanoa, että esineeksi jäsentyy *erä* viljanjyviä. Herää kuitenkin kysymys, onko kyse vain tietynlaisesta apukäsitteestä. Onko ”erä” tässä ainoastaan ilmaisu, jonka avulla voidaan kätevästi kuvata erän muodostavien esineiden kokonaisuutta?

Tietyissä tilanteissa *erä* jäsentyy luontevasti juuri esineeksi. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa tynnyrissä on sadan litran *erä* öljyä. Nyt ei ole mielekäs ajatella, että tynnyrissä olisi valtava määrä yksittäisiä esineitä, tiettyjä atomien ja molekyylien yhdisteitä. Asiantilaa voidaan selittää sen sijaan yksinkertaisesti siten, että esineeksi jäsentyy tynnyrissä oleva öljyerä, jonka yksi merkittävä ominaisuus on sadan litran tilavuus (tiettyssä paineessa ja lämpötilassa).

³ Wrede, R. A.: Esineoikeuden pääpiirteet I s. 23, Helsinki: Söderström & C:o 1946.

Toisaalta on tilanteita, joissa erä tuntuu enemmän apukäsitteeltä. Saatetaan puhua esimerkiksi erästä ruuveja, ananaksia tai jalkapalloja. – Voidaan siis todeta, että ilmaisuun ”erä” saatetaan turvautua kahdessa erilaisessa merkityksessä.⁴

Jos erään kuuluva kappale täyttää esineen käsitteen kriteerit, on syytä päätyä siihen, että erä jäsentyy tietynlaiseksi apukäsitteeksi. Tietyt kappaleet ovat kuitenkin itsessään niin mitättömiä, ettei niitä voitane pitää esineinä sen enempää kuin öljyerän muodostavia yhdisteitä. Esimerkiksi voidaan ajatella jauhoerän muodostavia hitusia. Samaan ryhmään saatetaan lukea myös sorahiukkanen, jota T. M. Kivimäki ja Matti Ylöstalo ovat käyttäneet esimerkkinä esineestä, jolla on merkitystä vain, jos niitä on jokin määrä: sorahiukkasta ei käsitellä esineenä toisin kuin sorakuormaa.⁵

Yhdistetyt ja yksinkertaiset esineet

Jako pääpiirteissään

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että tiettyjä esineitä voidaan kutsua yhdistetyiksi esineiksi ja erottaa ne näin yksinkertaisista esineistä. Erottelukriteereissä on kuitenkin saattanut olla pientä eroa. Esimerkiksi Kivimäen ja Ylöstalon mukaan yhdistetylle esineelle ominaista on, että se on pantu kokoon eri esineinä pidettävistä osista, jotka edelleen näkyvät. He mainitsevat esimerkkeinä rakennuksen, aluksen ja ajoneuvot.⁶ – Yksinkertaisia esineitä on kirjoittajien mukaan kahta tyyppiä, nimittäin ”luonnollisesti” ja ”keinollisesti” yksinkertaisia.⁷

Yhdistetyn esineen käyttöala tulee varsin laajaksi, jos riittävänä pidetään sitä, että eri esineet näkyvät edelleen. Tätä ei ehkä todella ole tarkoitettu. Selvä on joka tapauksessa, että kirjallisuudessa on esitetty myös toisenlaisia käsitystapoja. Esimerkiksi Simo Zitting ja Martti Rautiala ovat antaneet ratkaisevan merkityksen sille, voidaanko osaesineet erottaa toisistaan itsenäisiksi esineiksi (esimerkiksi koneen osat). Jos vastaus on myöntävä, kyse on yhdistetystä esineestä; muuten käsillä on yksinkertainen esine.⁸

Mainitusta teoksesta ei käy yksiselitteisesti ilmi, mitä erotettavuuden kriteeri lopulta merkitsee. Selvänä voidaan pitää sitä, että esimerkiksi polkupyörä on yleensä yhdistetty esine. Saatetaan siis todeta, että polkupyörän osat voidaan tiettyyn pisteeseen asti erottaa toisistaan il-

⁴ Ks. myös Kaisto, Janne: Sopimusvapaus, laki ja maksusuoja s. 429–430, Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 2001, jossa tuodaan esille tällainen erän käsitteen mahdollinen kaksimieliisyys. Kyse voi olla siis todella itsenäisestä esineestä tai sitten ainoastaan tilanteesta, jossa erästä puhumisen avulla kätevästi viitataan itsenäisten esineiden muodostamaan kokonaisuuteen, jota ei itsessään pidetä esineenä ilmaisun varsinaisessa merkityksessä.

⁵ Kivimäki, T. M. – Ylöstalo, Matti: Suomen siviilioikeuden oppikirja s. 210, Helsinki: WSOY 1973.

⁶ Kivimäki – Ylöstalo 1973 s. 210–211.

⁷ Kivimäen ja Ylöstalon mukaan esimerkiksi eläin on luonnollisesti yksinkertainen esine (eläimiä pidetään siis meillä esineinä, vrt. BGB 90a §). Esimerkiksi korttipakkaa voidaan puolestaan pitää ”keinollisesti” yksinkertaisena esineenä. Samansuuntaisia ajatuksia löytyy myös Wreden teoksesta Esineoikeuden pääpiirteet I. Wrede on muun muassa sanonut (1946 s. 23), että tiettyjä kappaleita pidetään esineinä vain, kun niitä on yhtynyt määrätty tarpeellinen määrä. Hän mainitsee esimerkkeinä suolatut silakat ja mehiläiset yhdyskuntana (mehiläisparvea käyttävät esimerkkinä myös Kivimäki ja Ylöstalo).

⁸ Zitting – Rautiala 1982 s. 18.

man, että nämä osat tuhoutuisivat tai että niiden olemuksessa tapahtuisi muutosta. Jossain vaiheessa joudutaan toisaalta vastatusten sen kanssa, että sinänsä mahdollisesta erottamisesta koituisi suhteettomia kustannuksia. Tällaiselle taloudelliselle raskaudelle voitaneen antaa sama vaikutus kuin todelliselle erottamisen mahdollisuudelle. Muuten päädyttäisiin erinäisiin rajanvetovaikeuksiin, koska nykypäivänä voitaneen erottaa toisistaan miltei mitkä tahansa kapaleet vahinkoa aiheuttamatta, kunhan käytössä on vain riittävästi rahavaroja.

Todettakoon, että jako yksinkertaisiin ja yhdistettyihin esineisiin tulee erottaa *jaollisten* ja *jaottomien* esineiden erottelusta. Periaatteessa jokainen esine voidaan jakaa jollain tavalla. Jaolliselle esineelle ominaisena on kuitenkin pidetty sitä, että se voidaan arvoaan menettämättä jakaa useampiin samanlaatuisiin osiin.⁹

Myös jaolliset esineet ovat siis esineitä, jotka täyttävät esineen yleisen käsitteet mukaiset vaatimukset. Näin esimerkiksi tiettyä öljyerää voidaan pitää jaollisena esineenä. Öljyerä on toisaalta yksinkertainen esine, vaikka se olisikin syntynyt esimerkiksi kahden öljyerän sekoittamisen myötä. Öljyerän ei siis voida katsoa koostuvan osaesineistä samaan tapaan kuin esimerkiksi polkupyörän, joka puolestaan ei ole jaollinen esine.

Yhdistetty esine on perinteisesti erotettu *kollektiivi-* eli *joukkoesineestä*, jota ei ole pidetty esineenä ilmaisun varsinaisessa merkityksessä. Esimerkiksi Wrede on tarkoittanut tällaisella esineellä joukkoa esineitä, joista kukin erikseen on eri esine mutta joita kuitenkin yhdistää yhteinen tarkoitus ja jotka sen vuoksi muodostavat taloudellisen kokonaisuuden. Hän käyttää esimerkkeinä kirjastoa ja tavaravarastoa. Wrede tosin huomauttaa, että oikeustieteessä on toisinaan pidetty tällaista esinekokonaisuutta itsessään esineenä, joka voi olla oikeuksien kohteena.¹⁰ – Kollektiiviesinettä voidaan kutsua myös nimityksellä *esineyhdistelmä*.¹¹

Osaesineen esineoikeudellinen status

Edellä esitetyn perusteella yhdistettyä esinettä on siis pidetty esineenä, joka voi olla esineoikeuksien kohteena samoin kuin yksinkertainen esine. Seuraavassa otetaan tarkastelun kohteeksi *osaesineen* esineoikeudellinen status. Jos osaesinettä ei pidetä esineenä ilmaisun varsinaisessa merkityksessä, ei voida puhua esimerkiksi osaesineen omistusoikeudesta. Sen sijaan voidaan kyllä ajatella, että yhdistettyyn esineeseen voi kohdistua esimerkiksi irrottamisoikeus, jonka haltija voi vaatia osaesineen irrottamista (saaden sen irrottamisen myötä omistukseensa).

Tuntuu kuitenkin tarkoituksenmukaiselta katsoa, että *yhdistetyn esineen osaesinettä* *pidetään esineenä ilmaisun varsinaisessa mielessä*. Tällöin voidaan myös mielekkäästi puhua osaesineeseen kohdistuvasta omistusoikeudesta. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa näemme polkupyörän. Voimme pitää esimerkiksi satulaa kyseessä olevan yhdistetyn esineen osaesineenä, vaikka emme tietäisi mitään tämän osaesineen ”oikeudellisesta” historiasta. Kun osaesinet-

⁹ Ks. esim. Kivimäki – Ylöstalo 1973 s. 223 ja Zitting – Rautiala 1982 s. 18–19, ks. myös Wrede 1946 s. 33, jossa on esitetty jonkin verran pitkäsanaisempi määritelmä.

¹⁰ Wrede 1946 s. 23.

¹¹ Näin esim. Zitting – Rautiala 1982 s. 18.

tä pidetään esineenä, saatetaan esittää mielekkäästi kysymys, kenelle kyseessä oleva satula kuuluu.

Esimerkitapauksessamme on voinut käydä esimerkiksi niin, että satulattoman polkupyörän omistava A on varastanut satulan naapurinsa polkupyörästä. Tällöin voitaisiin katsoa, että satula kuuluu naapurille. Osaesineeksi liittäminen ei nimittäin itsessään saa aikaan muutosta omistussuhteissa, joten A ei saanut satulaa omakseen kiinnitettyään sen tavanomaisella tavalla polkupyöräänsä (tai oikeastaan tiettyyn polkupyörän osaan).

Kun osaesine ymmärretään esineeksi, voidaan mielekkäästi puhua myös osaesineisiin kohdistuvista *määräämistoimista*. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A omistaa polkupyörän. A voi määrätä, että B saa omakseen polkupyörässä olevan satulan. Samalla A voi sitoutua esimerkiksi siihen, että hän irrottaa satulan seuraavana päivänä ja asentaa sen B:n pyörään.

Sillä, että kyse on juuri osaesineestä koskevasta määräämistoimesta, on oikeudellista merkitystä monessa suhteessa. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa polkupyörä ulosmitataan A:n velasta heti kaupanteon jälkeen. Mikä on B:n oikeusasema?

Polkupyörän ulosmittausta voidaan selittää siten, että ulosmittaus viime kädessä kohdistuu polkupyörän muodostaviin osaesineisiin. Näin myös satula (tai oikeastaan satulaan kohdistuva omistusoikeus) tuli ulosmitattua. Kysymykseksi jää, onko jotain merkitystä sillä, että satula oli myyty B:lle. Jos A olisi myynyt irrotettuna olevan satulan, kauppa olisi sitonut A:n velkojia sopimusperiaatteen mukaisesti. Tässä tapauksessa satula kuitenkin siirtyy pois A:n varallisuuspiiristä ulosmittauksen kannalta relevantilla tavalla vasta, kun se irrotetaan polkupyörästä. – Oikeuskirjallisuudessa selitetään tämän kaltaisia sääntöjä ainesosaa ja tarpeistoa koskevin opein, joita käsitellään lähemmin neljännessä luvussa.

Jos osaesineitä pidetään esineinä, herää kysymys, onko yhdistetyn esineen käsite ainoastaan tietynlainen apukäsite, jota käytettäessä viitataan osaesineiden muodostamaan kokonaisuuteen. Edellähän on tullut jo ilmi pari apukäsitettä. Tässä luvussa esille tulleen kollektiiviesineen käsitteen ohella voidaan mainita edellä toisessa luvussa käsitelty erän käsite, johon voidaan turvautua eri merkityksissä. Vaikka erällä tarkoitettaisiin vain esineiden muodostamaa kokonaisuutta, on monesti tarkoituksenmukaista puhua siitä, että tällainenkin erä on niin oikeuksien kuin määräämistoimien kohteena.

Ainakin tavanomaisten irtainten esineiden osalta näyttää kysymys todella olevan siitä, että *yhdistetyn esineen käsite voidaan ymmärtää tietynlaiseksi apukäsitteeksi*. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa yhdistetty esine E koostuu osaesineistä x, y ja z. Kaikkia tällaista yhdistettyä esinettä koskevia kysymyksiä voidaan käsitellä pelkästään osaesineiden tasolla. Kun A esimerkiksi luovuttaa toiselle omistusoikeuden esineeseen E, hän voisi puhua nimenomaisesti siitä, että hän luovuttaa omistusoikeuden esineisiin x, y ja z. Osaesineiden tasolla operoiminen on välttämätöntäkin, jos A esimerkiksi luovuttaa omistusoikeuden osaesineisiin eri henkilöille.

Tavanomaisissa tilanteissa on kuitenkin paljon kätevämpi kuvata osaesineisiin kohdistuvia oikeuksia yhdistetyn esineen käsitteen avulla. Kun osaesineet x, y ja z kuuluvat samalle henkilölle, voidaan sanoa, että tämä henkilö omistaa esineen E. Sama pätee myös oikeudellisiin määräämistoimiin. Esimerkiksi kauppvoja tehtäessä on yleensä kyse siitä, että toiselle luovutetaan

omistusoikeus kaikkiin yhdistetyn esineen muodostaviin osaesineisiin. Juridisia tarkoituksia on tällöin kätevä kuvata siten, että ostajalle luovutetaan omistusoikeus kyseessä olevaan yhdistettyyn esineeseen.

Tarpeistoesine

Tarpeistoesine on perinteisesti mielletty todellisen esinestatuksen omaavaksi esineeksi. Esimerkiksi Wreden mukaan kyse on esineestä, jonka ”tehtävänä on palvella toisen esineen tarkoitusta lisäämällä sen käytettävyyttä tai hyötyä”.¹² Muutamat esimerkit valaisevat asiaa. Jos ajatellaan esimerkiksi rakennusta, sen tarpeistoa ovat muun muassa avaimet, tikapuut ja palokalusto.¹³

Oikeuskirjallisuudessa sanotaan usein, että tarpeistoesine jakaa pääesineen oikeudellisen kohtalon. Jos pääesine esimerkiksi myydään, lähtökohtana on, että ostajalle siirtyy omistusoikeus myös tarpeistoesineeseen. – Kysymys on siis oikeastaan tarpeistoesineeseen ja pääesineeseen kohdistuvien *oikeuksien* tietynlaisesta riippuvuussuhteesta.

Tietty faktinen liitossuhde ei itsessään oikeuta sanomaan, että jokin esine olisi toisen esineen tarpeistoesine. Huomiota tulee kiinnittää myös esineiden ”oikeudelliseen historiaan”. Tässä suhteessa riidattomia ovat tilanteet, joissa esineet kuuluvat samalle henkilölle. Jos siis A omistaa esimerkiksi niin rakennuksen kuin tikapuut, tikapuita voidaan pitää rakennuksen tarpeistoesineenä, kunhan riittävä faktinen yhteys on käsillä.

Alun perin tarpeistoa varten kehitettyjä oppeja sovelletaan nykyään tietyllä tavalla myös osaesineisiin. Ei kuitenkaan puhuta osaesineistä vaan *ainesosista*, joista esineen ajatellaan muodostuvan. Olennaista on, että tietynlainen faktinen liitossuhde ei vielä oikeuta puhumaan ainesosasta. Huomiota tulee kiinnittää myös ”oikeudelliseen” historiaan vastaavalla tavalla kuin pohdittaessa sitä, voidaanko jotain esinettä pitää toisen esineen tarpeistoesineenä.¹⁴

Tarpeistoesineitä koskevien oppien käyttöalan laajentamiseen liittyy kuitenkin tiettyjä ongelmia silloin, kun tilannetta tarkastellaan esineen käsitteen näkökulmasta. Tarpeistoesine poikkeaa olennaisesti osaesineestä siinä, että *tarpeistoesine ei ole yhdistetyn esineen osa*. Näin voidaan luontevasti kysyä, onko tietty esine toiseen esineeseen nähden sellaisessa suhteessa, että ensin mainittua voidaan pitää jälkimmäisen tarpeistoesineenä. Tämän kysymyksenasettelun siirtäminen osaesineisiin johtaa erinäisiin käsitteellisiin ongelmiin, koska osaesineet ja yhdistetyt esineet ovat tietyllä tavalla eri tason käsitteitä.

Selvennetään lausuttua esimerkin avulla. Ajatellaan tilannetta, jossa kappaleet x ja y muodostavat yhdessä yhdistetyn esineen. Jos esineet erotettaisiin, yhdistetty esine ”lakkaisi”. Mikäli x ja y eivät olisi osaesineitä, voitaisiin asettaa kysymys, onko x esineen y tarpeistoesine. Yhdistetyn esineen tapauksessa vastaava kysymys tuntuisi olevan, onko x esineen y ainesosa.

¹² Wrede 1946 s. 35.

¹³ Näin Kartio 2001 s. 98–99, ks. myös Tepora 2006 s. 45.

¹⁴ Ks. ainesosa- ja tarpeistosuhteen syntyedellytyksistä ja voimassa pysymisestä yleensä esim. Kartio 2001 s. 98–105 ja Tepora 2006 s. 43–47.

Tämä kysymys tuntuu kuitenkin ongelmalliselta, koska x ei ole y :n vaan yhdistetyn esineen osaesine. Toisaalta myös kysymys ”Onko x esineiden x ja y muodostaman yhdistetyn esineen ainesosa?” tuntuu väärin asetetulta, koska ilman esinettä x ei olisi yhdistettyä esinettä.

Ongelmatilanne voidaan ratkaista yksinkertaisesti siten, että luovutaan ilmaisun ”ainesosa” käyttämisestä kuvatussa merkityksessä. Sen sijaan tyydytään kysymään, voidaanko jotain esinettä pitää toisen esineen *sivuesineenä* oikeudellisessa mielessä. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa satula liitetään A :n omistamaan polkupyörään. Nyt voidaan kysyä, onko satula sivuesineen asemassa suhteessa satulattomaan polkupyörään. Tällöin on oikeastaan irtaannuttu kokonaan yhdistetyn esineen tason kielenkäytöstä ja siirrytty tarkastelemaan osaesineiden tasolla, millaisia oikeudellisia riippuvuussuhteita osaesineillä (tai näiden yhdistelmillä) on toisiinsa nähden.

Oikeuskirjallisuudessa sanotaan usein, että esinettä luovutettaessa esineen ainesosa siirtyy vastaavalla tavalla luovutuksensaajan omistukseen kuin tarpeistokin. Tässä on kuitenkin osoitettavissa tietty teoreettinen ero. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A luovuttaa B :lle omistamansa polkupyörän. Esimerkiksi satula siirtyy B :n omistukseen sillä perusteella, että A :n voidaan sanoa tarkoittaneen myös tämän luovutusta. Jotta satula ei siirtyisi B :n omistukseen, tarkoituksena täytyisi olla, että B :n omistukseen siirtyy vain satulaton polkupyörä (eli tämän muodostavat osaesineet).

Tarpeistoesineen omistusoikeuden siirtyminen tapahtuu systemaattisessa mielessä toisella tavalla. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A luovuttaa B :lle omistamansa rakennuksen. Kun A luovuttaa rakennuksen, tämän luovutustoimen kautta välillisesti yksilöidään ne kohteet, joista rakennus koostuu. Tarpeistoesineet eivät kuitenkaan ole osaesineitä. Näin ei voida katsoa, että kun A luovuttaa B :lle rakennuksen, myös esimerkiksi A :lle kuuluvat tikapuut siirtyvät B :n omistukseen luovutuksen perusteella täysin samalla tavalla kuin rakennuksen osaesineet.

Rakennusta luovutettaessa saatetaan määrätä nimenomaisesti siitä, että luovutuksensaajan omistukseen siirtyy muutakin omaisuutta kuin rakennukseen kohdistuva omistusoikeus. Näin saatetaan esimerkiksi sopia siitä, että luovutuksensaajalle siirtyy myös tikapuiden omistusoikeus.

Esimerkissämme B voi saada tikapuut omistukseensa, vaikka A :n ei voitaisi sanoa antaneen luovutustahdonilmaisua. Omistusoikeuden siirtyminen voi nimittäin perustua myös sopimussuhdetta *täydentävään* normistoon. Tarpeistoesineiden osalta voidaan lähteä siitä, että jollei toisin ole sovittu, luovutuksensaajalle siirtyy omistusoikeus myös tarpeistoesineisiin. Esimerkimme B saa näin ollen tikapuut omakseen, kunhan ei voida katsoa tarkoitetun, että A :lle jää omistusoikeus tikapuihin. – Todettakoon vielä, että sopimussuhdetta täydentävän normiston perusteella luovutuksensaajalle saattaa siirtyä myös joitain muita oikeuksia kuin tarpeistoesineeseen kohdistuva omistusoikeus.

Kiinteät ja irtaimet esineet

Erilaisista tavoista ryhmitellä esineitä ehkä tärkeimpänä voidaan pitää jakoa kiinteisiin ja irtaimiin esineisiin. Kiinteät esineet määritellään yleensä rekisteröintijärjestelmän mukaisten

yksiköiden avulla. Rekisteriyksiköistä pidetään laissa tarkoin säänneltyä kiinteistörekisteriä, joka sisältää tietoja yksiköiden ominaisuuksista ja sijainnista sekä erinäisiä muita tietoja. Käytännössä tärkeimpiä rekisteriyksiköitä ovat kiinteistöt, joihin merkitään kiinteistörekisteriin esimerkiksi tilat ja tontit.

Irtaimiin esineisiin luetaan kaikki muut kuin kiinteät esineet, minkä vuoksi irtainten esineiden ryhmä on laaja ja epäyhtenäinen. Irtaimia esineitä ovat esimerkiksi tuoli, juokseva velkakirja ja henkilöauto.

Tarkastellaan vielä lähemmin kiinteitä esineitä. Oikeustieteessä ajatellaan vakiintuneesti, että kiinteitä esineitä ovat kiinteistöt ja muut rekisteriyksiköt. On tärkeää huomata, että kyse on luonteeltaan *määritelmällisestä* ratkaisusta. On pidetty tarkoituksenmukaisena kytkeä kiinteän esineen käsite siihen, millä tavoin lainsäädännössä on ymmärretty rekisteriyksiköt.

Voidaan pohtia, antaako kiinteän esineen hahmottaminen rekisteriyksiköksi täysin oikean kuvan vallitsevasta ajatteluvasta. Puhutaan esimerkiksi siitä, että rakennukset ovat tietyn edellytyksin kiinteistön ainesosia. Tämä viittaa esinetasolla ajatustapaan, jonka mukaan rakennukset voisivat olla kiinteistön osaesineitä. Kun siis puhutaan kiinteistöstä, käsitteelle annetaan jo esinetasolla sellainen merkitys, että se saattaa sisältää myös rakennuksen.

Rakennusesimerkki on toisaalta itsessään ongelmallinen sen vuoksi, että rakennus olisi mahdollista käsittää myös kiinteistön erityislaatuiseksi tarpeistoesineeksi. Tuntuukin varsin oudolta ajatella, että rakennuksen luonne osaesineenä riippuisi tiettyjen oikeudellisten edellytysten täyttymisestä. Tähän nähden olisi varsin luonteva ajatella, että esinetasolla rakennus on aina kiinteistöstä erillinen esine, joka saattaa olla tarpeistosuhteessa kiinteistöön. – Toisaalta ei ole todellista tarvetta luokitella rakennusta kiinteistön ainesosaksi tai tarpeistoesineeksi. Voidaan esimerkiksi puhua yksinkertaisesti siitä, että määrättyjen edellytysten täytyessä rakennus kuuluu kiinteistöön, jolloin siis tarkoitetaan tietynlaista esineisiin kohdistuvien oikeuksien yhteyttä.

Kiinteistöistä voi syntyä uusia esineitä halkomalla tai lohkomalla. Lohkomisen osalta voidaan kuitenkin kysyä, *tapahtuuko uuden esineen syntyminen todella vasta lohkomisen myötä*. Jos ajatellaan esimerkiksi määräalan kauppaa, määräala on yksilöity jo ennen viranomaisten toimenpiteitä. Mikäli määräalaa ei pidetä esineenä, määräala ei kelpaa omistusoikeuden kohteeksi lähdetessä siitä, että ainoastaan esine voi olla omistusoikeuden kohteena. Perinteisesti onkin katsottu, että määräalan ostajan oikeus tulee jäsentää koko kiinteistöön kohdistuvaksi oikeudeksi. Nykyään kuitenkin katsotaan yleisesti, että omistusoikeus voi kohdistua myös määräalaan. Koska tuntuu tarkoituksenmukaiselta kelpuuttaa ainoastaan esine omistusoikeuden kohteeksi, voisi olla aihetta tarkistaa perinteistä kiinteän esineen määritelmää ja kelpuuttaa myös määräala esineeksi.¹⁵

¹⁵ Ks. myös Kaisto, Janne: Arvo-osuuden luovutuksensaajan oikeusasemasta s. 102, artikkeli teoksessa Kaavoitus, rakentaminen, varallisuus, Helsinki: Edita 2005 ja Kaisto, Janne – Lohi, Tapani: Johdatus varallisuus-oikeuteen s. 60, Helsinki: Talentum 2008.

Lajiesineet ja erityisesineet

Esineoikeudessa on perinteisesti lähdetty siitä, että esineet voidaan jakaa laji- ja erityisesineisiin. Esimerkiksi Wrede on kiinnittänyt huomiota siihen, että eräiden esineiden taloudellinen merkitys ei johdu niiden yksilöllisistä ominaisuuksista vaan yleisestä lajista ja laadusta. Esimerkkeinä voidaan mainita raha, vilja, puutavara, tiilet, kalkki ja yleensä raaka-aineet. Tällaisia esineitä voidaan nimittää *paljous-* eli *lajiesineiksi* erotukseksi *yksilö-* eli *speciesesineistä*, joita ovat esimerkiksi kiinteistöt, laivat ja taideteokset.¹⁶

Se, milloin jotain esinettä on aihetta nimittää lajiesineeksi, kytkettiin eritoten *tavanomaiseen sopimuskäytäntöön*. Ajatellaan vaikkapa taideteoksen kauppaa. Tällöin on yleensä kyse tilanteesta, jossa myyjä luovuttaa omistusoikeuden tiettyyn taideteokseen. Esimerkiksi viljaan liittyvät oikeustoimet sen sijaan ovat tavallisessa tapauksessa luonteeltaan toisenlaisia. Kaupasta puhuttaessa ei yleensä tarkoiteta, että ostaja saisi omistukseensa tietyn erän viljaa. Myyjä voi luovuttaa ostajan omistukseen minkä tahansa viljaerän, joka vastaa määrättyä edellytyksiä; ostaja puolestaan voi edellyttää myyjältä tällaista käyttäytymistä.

Tietyille esineille on siis mahdollista antaa lisänimike ”lajiesine” sen perusteella, kuinka ne tyypillisesti liittyvät eritoten kaupantekoon. Tätä voidaan kuitenkin pitää kriteerinä, joka helposti hämärtää esineen käsitettä. Saattaa jäädä huomaamatta, että *myös lajiesineet täyttävät esineen käsitteen mukaiset tunnusmerkit*. Jos ajatellaan tiettyä seteliä, tukkia tai tiiltä, kyse on esineestä, joka voi olla muun muassa omistusoikeuden kohteena siinä kuin esimerkiksi taideteoskin.

Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei jako erityis- ja lajiesineisiin oikeastaan liity esineen käsitteeseen. Esimerkiksi Kartio on kytkenyt tämän jaon *irtaimen kaupan* ja *kaupan kohteen määrittelytapaan*. Lajiesineet määritellään laadun ja paljouden mukaan, kun taas erityisesineiden kaupassa sopimuksen kohteena ovat tietyt yksilöidyt esineet.¹⁷ – Huomatarkoon kuitenkin, että kirjallisuudessa toisaalta esiintyy myös perinteisen ajattelutavan varaan rakentuvia tapoja puhua lajiesineestä. Esimerkiksi Erkki Havansi näyttää käyttäneen tätä termiä siten, että esinetasolla kyse on erityisesineeseen verrattavissa olevasta kohteesta.¹⁸

Selvennetään erityis- ja lajiesineen kaupan erottelua esimerkin avulla. Jos A:n kädessä olevassa kanisterissa on kymmenen litraa öljyä, tämä erä öljyä on esine. A voi nyt sopia B:n kanssa siitä, että hän luovuttaa B:lle omistusoikeuden kyseessä olevaan öljyerään sitä vastaan, että B maksaa A:lle viisi euroa. Kyse on siis kauppaterminologian mukaan erityisesineen kaupasta. Jos A sen sijaan olisi esimerkiksi sitoutunut luovuttamaan B:lle omistusoikeuden tiettyä laatua olevaan kymmenen litran öljyerään, kysymys olisi lajiesineen kaupasta (B ei saisi tämän kaupan perusteella oikeutta juuri kyseisessä kanisterissa olevaan öljyerään).

¹⁶ Wrede 1946 s. 39.

¹⁷ Kartio 2001 s. 64.

¹⁸ Havansi, Erkki: Esinevakuusoikeudet s. 69, Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 1992.

Uudemmassa oikeuskirjallisuudessa on tehty myös ratkaisu, jonka puitteissa *paljousesineen* käsite on erotettu lajiesineen käsitteestä. Kartion mukaan niin sanotut *paljousesineet* eli ”tavarat, jotka ovat punnittavat, mitattavat tahi luettavat” ovat esineitä ilmaisun varsinaisessa merkityksessä vasta, kun vaadittava yksilöinti on tapahtunut. Esineitä ovat esimerkiksi pakka kangasta taikka tynnyrillinen öljyä.¹⁹

Paljousesineellä on nähtävästi tarkoitettu osapuilleen samaa kuin vanhemmassa kirjallisuudessa käytetyllä käsitteellä ”mitattava esine”. Esimerkiksi Wrede on tarkoittanut tällä esinettä, joka käytännössä määritellään luvultaan tai paljoudeltaan. Hän viittaa samoin kuin Kartio vanhaan (nykyään jo kumottuun) kauppakaaren 1:7:ään, joka tosin ei sisältänyt varsinaista käsitelmääritelmää. ”Kun ostetaan tavaroita, jotka ovat punnittavat, mitattavat tahi luettavat, huolentakoon niitä myyjä, kunnes se on tehty; sitten huolentakoon ostaja.”²⁰

Myös Jarno Tepora on omaksunut *paljousesineen* käsitteen. Hänen mukaansa esimerkiksi tietty 1000 kg erä perunoita tai tietty 1000 litran erä öljyä ovat esineitä. Kyse on *paljousesineestä*, joiden yhteydessä puhutaan usein siitä, että ne ovat esineitä vasta, kun vaadittava yksilöinti on tapahtunut.²¹ – Kuten edellä toisessa luvussa esitettiin, tietty öljyerä jäsentyy esineeksi. Tietty erä perunoita täytyy ehkä kuitenkin käsittää siten, että itsenäisiä esineitä ovat yksittäiset perunat ja että erästä puhuttaessa vain kätevästi viitataan näiden muodostamaan kokonaisuuteen.

Paljousesineestä voidaan nähdäkseni puhua vain, jos tällainen esine täyttää esineen määritelmän tunnusmerkit. Kyseessä täytyy siis olla yksilöity aineellinen kohde. Kuten jo on käynyt ilmi, *paljousesineelle* onkin myönnetty esinestatus vain, jos yksilöinti on tapahtunut. – Voidaan tosin huomauttaa, että jos yksilöitävyyskriteeri ei täyty, mitään *paljousesinettä* ei ole käsillä. Tepora onkin tehnyt seuraavan täsmentävän huomautuksen siihen, mitä yksilöitävyyden vaatimus tarkoittaa: ”Täsmällisesti ottaen kysymys on siitä, että jos esimerkiksi säiliössä on 2000 litraa öljyä, esineestä ’1000 litran erä öljyä’ voidaan puhua vasta, kun säiliössä oleva erä on jaettu kahteen 1000 litran öljyerään.”²²

Paljousesineen yksilöityminen voi siis toteutua esimerkiksi siten, että yhden esineen tilalle tulee kaksi esinettä. Jos esimerkiksi A:n omistama 2000 litran öljyerä jaetaan kahteen 1000 litran öljyerään, tapahtuu muutos sekä esine- että oikeustasolla. Alkuperäisen esineen eli 2000 litran öljyerän tilalle tulee kaksi 1000 litran öljyerää, ja alkuperäisen omistusoikeuden tilalle tulee kaksi omistusoikeutta kahteen eri esineeseen. – Yksilöitymiselle vastakkainen ilmiö on tilanne, jossa kaksi samanlaatuista *paljousesinettä* sekoittuu toisiinsa. Jos esimerkiksi A yhdistää kaksi omistamaansa 1000 litran öljyerää, alkuperäiset öljyerät lakkaavat ja syntyy uusi esine sekä samalla myös uusi omistusoikeus.

Jos ollaan täsmällisiä, esimerkiksi ”1000 litraa” jäsentyy ainoastaan esineeksi määritetyn kohteen ominaisuudeksi. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa öljyä on säiliössä. Oikeudelli-

¹⁹ Kartio 2001 s. 63.

²⁰ Wrede 1946 s. 40.

²¹ Tepora 2006 s. 32.

²² Tepora 2006 s. 32.

sessä ajattelussa voidaan lähteä siitä, että kyseistä erää öljyä pidetään esineenä. Lähempi tarkastelu voi paljastaa, että erän tilavuus on esimerkiksi 1000 litraa. Tämä on erän ominaisuus samaan tapaan kuin esimerkiksi tietty koko tai paino olisi vaikkapa yksilöidyn jalokiven tai teuraseläimen ruhon ominaisuus. Esineeksi jäsentyy täsmällisesti ottaen siis erä öljyä, ei 1000 litraa öljyä.²³

Yhteenvedoa tähän asti esitetystä

Esineoikeuden näkökulmasta esineiksi jäsentyy kohteita, jotka käyttönsä ja reaalitaloudellisen merkityksensä osalta eroavat olennaisesti toisistaan. Esineitä ovat esimerkiksi erä öljyä, kultakala, kahden euron kolikko ja valtamerialus. Olennaista on, että kyse kuitenkin on yksilöidystä aineellisesta kohteesta. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että esine on jotain sellaista, jonka voimme havaita fyysisten aistiemme avulla.

Jotkin esineet ovat sellaisia, että niiden voidaan todeta koostuvan osaesineistä. Kysymys on tällöin yhdistetystä esineestä. Teoreettisella tasolla saatetaan katsoa, että yhdistetyn esineen käsite on tietynlainen apukäsite. Jos esineet x, y ja z liittyvät tietyllä tavalla toisiinsa, on kätevä kuvata niiden muodostamaa kokonaisuutta puhumalla yhdistetystä esineestä E, joka koostuu kolmesta osaesineestä.

Kiinteät esineet ovat erityisen ongelmallisia esinetason kannalta, koska niissä on kyse hyvin konstruktiivisista esineistä. Onhan yksiköiden rajat määritelty tietyllä tavalla mielivaltaisesti. Systemaattisiin vaikeuksiin joudutaan pohdittaessa esimerkiksi sitä, mitä kaikkea kiinteisiin esineisiin kuuluu esinetasolla.

Esinetason kysymyksiin on kiinnitetty suhteellisen vähän huomiota, koska etualalla ovat olleet *oikeustason* ongelmat. Nämä ovatkin asiallisesti paljon tärkeämpiä. Oikeustason arvioinnin korostuessa on kuitenkin tehty tiettyjä ratkaisuja, jotka johtavat systemaattisesti ongelmalliseen lopputulokseen. Vakiintuneesti esimerkiksi sanotaan, että esine muodostuu ainesosista. Kun ainesosia kuitenkin määritetään, kiinnitetään huomiota myös tiettyihin oikeustason edellytyksiin.

Se, mistä jokin esine muodostuu esinetasolla, ei voi riippua esineen historiasta. Kun esimerkiksi näemme kaupungilla polkupyörän, voimme pelkästään tämän fyysisen havainnon perusteella todeta, että kyse on lukuisista osaesineistä koostuvasta yhdistetystä esineestä. Esimerkiksi satula on esinetasolla osa polkupyörää, vaikka muiden osaesineiden omistaja olisikin varastanut sen oikealta omistajaltaan. Oikeuskirjallisuudessa on siis tietyllä tavalla tehty vääryyttä esinetasolle silloin, kun on haluttu osoittaa osaesineisiin kohdistuvien oikeuksien tiettyjä yhteyksiä. Merkitystä lieene ollut sillä, että silmällä on pidetty erityisesti kiinteitä esineitä, joiden yhteydessä omaksuttu ajattelutapa ei johda samanlaisiin systemaattisiin ongelmiin kuin irtainten esineiden yhteydessä.

²³ Ks. myös Kaisto – Lohi 2008 s. 63.

Esineiden sekoittumisesta

Sekoittumisen käsitteestä

Joissain tapauksissa on luonteva sanoa, että tietyt esineet ovat sekoittuneet toisiinsa. Ei ole kuitenkaan aivan helppo osoittaa selviä sääntöjä siitä, missä tilanteissa on perusteltua puhua sekoittumisesta. Kyse on käsitteestä, jota saatetaan käyttää jossain määrin erilaisissa merkityksissä.

Saksan BGB:ssä tunnetaan kaksi eri esineiden sekoittumisen muotoa, nimittäin ”nestetyypinen” *Vermischung* ja ei-nestemäisten irtainten esineiden *Vermengung*.²⁴ Oikeusvaikutuksissa ei ole eroa, vaan sekoittuminen johtaa kummassakin tapauksessa määrättyjen edellytysten täytyessä yhteisomistukseen sekoittuneiden esineiden arvojen suhteessa. – Sääntely (BGB 948 §) on toteutettu viittauksella liittämistä (*Verbindung*) koskevaan sääntelyyn. Jos esineistä tulee liittämisen kautta yhtenäisen esineen olennaisia ainesosia, päädytään yhteisomistukseen. Mikäli jotain esinettä kuitenkin voidaan pitää pääesineenä, tulee yhdistetty esine pääesineen omistajan yksinomistukseen (BGB 947 §).

Kun meillä on puhuttu esineiden sekoittumisesta, lienee säännönmukaisesti ajateltu tilanteita, joissa tapahtuu jonkinlainen fyysisen tason sekoittuminen. Jo tätä on itse asiassa voitu pitää sekoittumisena. Sekoittumisesta ilmaisun varsinaisessa merkityksessä lienee kuitenkin aiheetta puhua vain tilanteissa, joissa sekoittumiseen liittyy tietynlainen *erotettavuuden katoaminen*.²⁵ Varsinaiseen erottelun mahdottomuuteen voitaneen kuitenkin rinnastaa myös se, että sinänsä mahdollisesta erottelusta koituisi suhteettomia kustannuksia (ks. myös BGB 948.2 §).

Sekoittumisesta puhuttaessa saatetaan tarkoittaa tilannetta, jossa sekoittuneet esineet säilyttävät esinestatuksensa. Esineet voivat toisaalta sekoittua toisiinsa niin, että syntyy uusi esine. Tyypiesimerkkinä voidaan mainita kaksi toisiinsa sekoittuvaa samanlaatuista öljyerää. Sekoittuvat esineet voivat kuitenkin olla myös eri laatua, jolloin syntyvä esine puolestaan säännönmukaisesti on aivan omaa laatuaan. Esimerkiksi voidaan ajatella taikinaa, joka on saatu aikaan lukuisia eri aineksia sekoittamalla.

Jos esimerkiksi kaksi samanlaatuista öljyerää sekoitetaan, uudesta esineestä voidaan nähdänsi puhua, vaikka öljyerien välillä olisi suurikin kokoero. Toinen asia on, että jos erät kuuluvat eri henkilöille, kokoerolla voi olla merkitystä omistuskysymyksen kannalta. – Silloin kun uusi esine on luonteeltaan jaollinen, voidaan liikkeelle lähteä siitä, että esine tulee alkuperäisten erien omistajien yhteisomistukseen. Kahden samanlaatuisen öljyerän sekoittuminen johtaa uuden öljyerän yhteisomistukseen, vaikka erien suuruudet olisivat olleet esimerkiksi 300 ja 600 litraa.²⁶ Erien epäsuhta voi kuitenkin olla niin suuri, että kun otetaan huomioon myös ja-

²⁴ Ks. tarkemmin esim. Baur, Fritz: *Lehrbuch des Sachenrechts* s. 511, München: C. H. Beck 1983, jossa käytetään yhtenä esimerkkinä kolikoiden sekoittumista.

²⁵ Ks. myös Tuomisto, Jarmo: *Omistuksenpidätys ja leasing* s. 281 ja 316, Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys 1988, jossa pidetään sekoittumiselle ominaisena yksilöitävyyden menettämistä.

²⁶ Ks. myös esim. Kyläkallio, Juhani: *Määräosainen yhteisomistus* s. 70–71, Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 1965.

koon mahdollisesti liittyvä vaiva kustannuksineen, uuden esineen on katsottava tulevan suuremman erän omistajan yksinomistukseen (tässä on siis yksinkertaisuuden vuoksi pidetty silmällä tilannetta, jossa sekoittumisen kohteena on ainoastaan kaksi esinettä).

Tietyissä sekoittumistilanteissa joudutaan esineen käsitteen vuoksi rajanvetovaikeuksiin pohdittaessa sitä, onko sekoittuminen johtanut uuden esineen syntymiseen. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa toisiinsa sekoittuu kaksi 1000 kg:n erää herneitä. Edellä toisessa luvussa esitetyn perusteella voidaan sanoa, että ”erä” ei tässä merkitse todellista esinettä. Kysymys on näin ollen siitä, että sekoittuneita esineitä ovat yksittäiset herneet. Jos kuitenkin erä herneitä kelpuutettaisiin ”todelliseksi” esineeksi, voitaisiin sanoa, että sekoittumisen myötä syntyy uusi esine eli 2000 kg:n erä herneitä.

Sekoittuminen ja yhteisomistus

Oikeuskirjallisuudessa on perinteisesti katsottu, että sekoittuminen voi johtaa yhteisomistussuhteen syntymiseen. Esimerkiksi Jarmo Tuomisto on vuonna 1988 kuvannut vallitsevaa käsitystapaa siten, että esineoikeuden kohteilta edellytetään yksilöitävyyttä. Eri omistajille kuuluvat esineet saattavat kuitenkin sekoittua keskenään niin, että syntyy *uusi yksilöitävässä oleva kokonaisuus*. Tällöin on katsottu, että sekoittuneiden esineiden omistajien kesken voi syntyä määräsosainen yhteisomistussuhde: osuuksien on katsottu määräytyvän eri omistajille kuuluneiden esineiden arvojen suhteessa.²⁷

Ilmaisun ”uusi yksilöitävä kokonaisuus” taustalla lienee se, että sekoittuminen ei aina johda uuden esineen syntymiseen, mikäli esineen käsitettä käytetään ilmaisun varsinaisessa merkityksessä. Kirjallisuudessa on siis kuitenkin voitu tarkoittaa, että yhteisomistus voi tulla kyseeseen myös tilanteissa, joissa sekoittuminen ei todella saa aikaan muutosta esinetasolla.²⁸ Näisäkin tilanteissa on tosin voitu puhua siitä, että yhteisomistus kohdistuu sekoittumisen myötä syntyneeseen kokonaisuuteen. On myös saatettu ajatella, että tämä kokonaisuus merkitsee ainakin jonkinlaista esinettä. Teoreettisesti kysymys on kuitenkin siitä, että yhteisomistukseen ovat tulleet ne yksittäiset esineet, joiden sekoittumisesta on kysymys.²⁹

²⁷ Tuomisto 1988 s. 316–317.

²⁸ Julian Serlachius (Sakrätten s. 169, Helsingfors: Söderström & C:o 1916) on kiinnittänyt nimenomaisesti huomiota esineproblematiikkaan todeten, että syntynyt kokonaisuus tulee yhteisomistukseen, pidettiinpä tätä uutena esineenä tai ei. Uudemmassa kirjallisuudessa on ollut päähuomio tilanteissa, joissa kiistatta voidaan puhua uuden esineen syntymisestä. Esimerkiksi Kartio (2001 s. 218) on yhdistämistä rajoitetussa merkityksessä ja tähän liittyen sekoittumista käsitellessään puhunut uuden esineen syntymisestä mainiten esimerkkinä uuden neste- tai metalliseoksen. Käsitettä ”esine” on kuitenkin saatettu käyttää tässä tavanomaista laajemmassa merkityksessä. Kartio on muun muassa todennut yhdeksi saantokysymyksiin liittyväksi ongelmaksi sen, millaisia vaatimuksia on asetettava yhdistämällä syntyneen ”kokonaisuuden” yksilöitävyydelle. Hän myös puhuu rahavarojen sekoittumiseen liittyvistä ongelmista, joita ratkaistaessa on epäselvää, miten perinteisiä sekoittumissääntöjä tulisi niihin soveltaa (setelit ja kolikot ovat esineitä).

²⁹ Edellä on siis lähdetty siitä, että ainoastaan esine kelpuutetaan omistusoikeuden kohteeksi. Olisi sinänsä mahdollista luopua tästä lähtökohdasta. Voitaisiin siis ajatella, että ainakin tietyissä tilanteissa omistusoikeus voi kohdistua myös itsenäisten esineiden muodostamaan yksilöitävässä olevaan kokonaisuuteen, jota ei kuitenkaan itsessään pidetä esineenä ilmaisun varsinaisessa merkityksessä. – Vaikka tämä jäsennostapa avaa mielenkiintoisia mahdollisuuksia, ei liene aihetta luopua siitä perinteisestä lähtökohdasta, jonka mukaan ainoastaan esine kelpaa omistusoikeuden kohteeksi.

Olen itse käsitellyt yhteisomistussuhteen syntymistä sekoittumisen perusteella eritoten teoksessa Velkojasuoja välihenkilön konkurssissa (Helsinki / Edita 2004). Tarkastelluissa tilanteissa oli tietynlaisena problematisoimattomana lähtökohtana, että sekoittuminen johti uuteen yksilöitävissä olevaan kokonaisuuteen. En kuitenkaan erotellut systemaattisesti erilaisia sekoittumistilanteita, minkä vuoksi tutkimukseen jäi turhaa käsitteellistä epäselvyyttä ja muitakin ongelmia. Etualalla olivat liian vahvasti rahan sekoittumiseen liittyvät kysymykset, joihin annettuja vastauksia tosin pidän asiallisesti järkevinä nykyisinkin.

Tarkastelen seuraavassa lähemmin yhteisomistuksen syntymistä tilanteessa, jossa *sekoittumisen ei voida katsoa merkitsevän esinetason muutosta*. Lähdän yksinkertaisuuden vuoksi siitä, että kyse on kaikin relevantein tavoin samanlaatuisista esineistä. Oletan myös, että esineet muodostavat helposti jaettavan kokonaisuuden. Mahdollinen yhteisomistussuhde on tällöin yleensä helppo lakkauttaa yksinkertaisesti siten, että esineet jaetaan yhteisomistajille näiden osuuksien mukaan.

Järkevältä lähtöhypoteesilta kuvatus kaltaisiin sekoittumistilanteisiin näyttää se, että niihin suhtaudutaan samoin kuin tilanteisiin, joissa sekoittuminen johtaa uuden jaollisen esineen syntymiseen. Sekoittuneiden esineiden pitäisi siis lähtökohtaisesti tulla yhteisomistukseen, mikä teoreettiselta kannalta merkitsee kyseessä olevien yksittäisten esineiden määräraoista yhteisomistusta. – Toinen asia on, että voi kuitenkin olla kätevää puhua ”esinemassaan” kohdistuvasta omistusoikeudesta.

Jos yhteisomistuksen katsottaisiin tulevan kysymykseen ainoastaan uuden esineen syntymisen yhteydessä, ainakin tietyissä tilanteissa päädyttäisiin varsin ongelmallisiin rajanvetoihin. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa B antaa A:lle säilytettäväksi kultaharkon. A:lla on itsellään täysin samanlainen kultaharkko, ja hänellä säilyy koko ajan tieto siitä, kumpi harkko kuuluu kummallekin. Sittemmin A:lle erehdyksen kautta syntyy kuvitelma, jonka mukaan B haluaisi hänen sulattavan harkot yhteen. A:lla on sulatusuuni, johon hän laittaa ensin itselleen ja tämän jälkeen B:lle kuuluvan kultaharkon siten, että lopputuloksena on aikaisempien kaltainen mutta suurempi kultaharkko.

Tuntuu järkevältä katsoa, että uusi kultaharkko tulee A:n ja B:n yhteiseen omistukseen. Ajatellaan seuraavaksi, että A laittaa harkot valmiiksi sulatusuunin eteen tarkoituksenaan se, että hän sulattaa ne mitä pikimmiten. A laittaa vasemmalle puolelle oman harkkonsa, mutta hän unohtaa jo minuutin kuluessa, kumpi harkko kuului kummallekin. Tuntuisi varsin luontevalta katsoa, että harkot ovat tällöin sekoittuneet sellaisin seurauksin, että ne ovat tulleet A:n ja B:n yhteiseen omistukseen. Muuten olisi vaikea sanoa, että yhteisomistussuhde syntyisi siinäkin tapauksessa, että A sekoittumisen jälkeen sulattaa harkot uudeksi esineeksi.

Lainsäädännössä ei yleisellä tasolla ole otettu kantaa siihen, voiko sekoittuminen johtaa yhteisomistukseen tarkastellun kaltaisissa (tai muissa) tilanteissa. Varsin mielenkiintoista sääntelyä sisältänyt kuitenkin vesilain 5:95:ään, joka kuuluu seuraavasti:

”Jos uitossa sekaantuu eri omistajien sellaista puutavaraa, jossa ei ole ilmoitettua uitto-merkkiä, eikä voida todeta, kenelle puutavara kuuluu, on se yksityisuitossa jaettava nii-

den puutavaran omistajien kesken, jotka näyttävät heiltä uitossa hävinneen puutavaraa, suhteellisesti sen mukaan, kuin sitä jokaiselta on hävinnyt, sekä yhteisuitossa myytävä uittajien yhteiseen lukuun.”

Yksittäistä tukkia voidaan pitää esineenä ilmaisun varsinaisessa mielessä. Tukkien sekoittuessa päädytään muutenkin sellaiseen asetelmaan, jota tässä oli tarkoitus pitää silmällä.

Puutavaran sekoittumista koskevaa vastaavanlaista sääntelyä oli lainsäädännössämme jo ennen nykyistä vesilakia. Esimerkiksi Serlachius, Wrede ja Caselius olivat sitä mieltä, että sääntely ilmensi yleistä yhteisomistusmyönteistä linjaa.³⁰ Kirjallisuudessa esiintyi silti myös kriittisempiä näkemyksiä. Esimerkiksi Y. J. Hakulinen oli sitä mieltä, että jos ”henkilö sekoittaa hallussaan olevia vieraita paljousesineitä omistamiinsa samanlaisiin esineisiin, niin että niitä ei voida täysin varmasti toisistansa erottaa, tulee hänestä koko esinemassan yksinomistaja.”³¹ – Esinemassan yksinomistaja on Hakulisen mukaan kondiktiovastuussa tappion kärsijälle, vaikka sekoittaminen olisi tapahtunut hyvässä uskossa.

Myös Hakulinen kiinnitti huomiota nykyistä VL 5:95:ää aiemmin vastanneeseen sääntelyyn. Tätä ei tullut kuitenkaan ymmärtää hänen mukaansa niin, että sekoittumisesta *joka kerran* olisi ollut seurauksena yhteisomistussuhteen syntyminen. Huomiota tuli kiinnittää myös etuoikeusasetuksen 2 §:ään ja konkurssisäännön 55 §:ään, joista saatiin tukea aivan toisella kannalle. Näiden säännösten perusteella omistaja sai ainoastaan korvausvaateen, jos velallisen pesässä ollut kolmannen tavara oli niin sekoittunut velallisen muuhun omaisuuteen, ettei sitä voinut erottaa. Nämä säännökset olisivat olleet käsittämättömiä, jos sekoittuneen esineen omistajasta olisi tullut yhteisomistaja (korvausvaateen sijalla olisi siis tällöin ollut erottamisvaade).

Mainittuja säännöksiä ei enää ole, eikä lainsäädännöstä muutenkaan samalla tavalla saada auktoritatiivista tukea Hakulisen esittämälle kannalle. Vanhat ajatukset elävät kuitenkin yhä insolvenssioikeudessa. Esimerkiksi Tepora on mieltänyt insolvenssioikeudelliset opit siten, että jotta esinekohtainen oikeus olisi toteutettavissa, pitää pystyä erottamaan toisen omistama esine toisen samanlaisesta esineestä.³²

Ongelmatilanne voitiin Hakulisen mukaan ratkaista erottamalla toisistaan *kaksi tilannetyyppiä*. Saattoi käydä niin, että henkilö sekoitti hallinnassaan olevia vieraita esineitä omiin hallinnassaan oleviin esineisiin (tyyppi a). Tällöin tästä henkilöstä tuli esinemassan yksinomistaja. Sekoittuminen saattoi toisaalta koskea sellaisia esineitä, jotka olivat esineiden omistajien yhteisessä hallinnassa tai kolmannen miehen hallinnassa (tyyppi b). Tällöin esineiden omistajista tuli esinemassan yhteisomistajia.

Tuntuu varsin selvältä, että yhteisomistussuhde syntyy tyyppin b mukaisissa tilanteissa. Merkitystä ei liene sillä, millaisista esineistä on kysymys. Esimerkiksi voidaan ajatella tilannetta, jossa niin A kuin B ovat antaneet C:n säilytettäväksi 10 000 euroa erisuuruusina seteleinä. C

³⁰ Ks. tarkemmin Serlachius 1916 s. 168–170, Wrede 1946 s. 234 ja Caselius, Ilmari: Sopimukseen perustuvat irroitamis-oikeudet s. 330–332, Helsinki 1934.

³¹ Hakulinen Y. J., Perusteettoman edun palautus s. 280–281, Helsinki 1931.

³² Tepora 2006 s. 105; ks. myös konkurssilain 5:6 ja HE 26/2003 vp s. 74.

laittaa varat samaan kassakaappiin sellaisin seurauksin, ettei lopulta voida sanoa, keneltä mikin seteli on peräisin. Ei ole muuta vaihtoehtoa kuin katsoa, että kyseessä olevat 20 000 euroa kuuluvat A:lle ja B:lle yhtäläisin omistussuhteisiin. – Tässä asetelmassa ei voine tapahtua muutoista, vaikka kaikki setelit päättyisivät toisen yhteisomistajan hallintaan vaikkapa siten, että C epähuomiossa antaisi kaikki kassakaapissa olevat setelit A:lle.

Jäljelle jää kysymys, onko tyyppiin a mielekästä suhtautua täysin toisella tavalla. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A antaa B:lle timanttikaulaketjun korjattavaksi. Sattumalta B:llä on itsellään täysin samanlainen ketju. Käsiteltyään samaan aikaan molempia ketjuja B huomaa, ettei hän pystykään sanomaan, kumman ketjun hän oli saanut A:lta. Oletetaan, että ketjujen sekoittumisen jälkeen joku yrittää varastaa toisen ketjuista. B onnistuu nappaamaan ketjusta kiinni ja syntyy lyhyt voimainmittelö, jonka seurauksena ketju katkeaa. Osa timanteista vierii lattialle, ja varas onnistuu nappaamaan ne itselleen paeten tämän jälkeen rikospaikalta.

Esimerkissä ei ole kysymys paljousesineiden (ilmaisun vanhassa merkityksessä) sekoittumisesta tai edes tilanteesta, jossa yhteisomistussuhde lopulta voitaisiin lakkauttaa helposti vain esineiden jaolla. Kyseessä olevan esimerkin avulla voidaan kuitenkin tuoda esille eräitä näkökohtia, jotka pätevät myös yleisesti esinestatuksensa säilyttävien esineiden sekoittumisessa.

Jos kaikki edellä mainittu olisi tapahtunut sivulliselle tämän pitäessä kaulaketjuja hallussaan, ei olisi muuta vaihtoehtoa kuin katsoa, että kumpikin kaulaketju oli tullut A:n ja B:n yhteiseen omistukseen suhteessa 1:1. Tällöin esimerkiksi yhteisomistuskilpailu olisi soveltunut tilanteeseen vastaavalla tavalla, kuin jos A ja B olisivat ostaneet kaulaketjut yhteisiksi kultasepäältä. Vastaavalla tavalla jäsenyksi myös se, mikä olisi A:n ja B:n velkojen oikeusasema. Jos esimerkiksi A asetettaisiin konkurssiin, tämän konkurssipesään kuuluisi yhteisomistusosuus kummastakin kaulaketjusta.

On vaikea nähdä, miksi esimerkiksi yhteisomistuskilpailun soveltumisen suhteen täytyisi antaa ratkaiseva merkitys sille, ovatko kaulaketjut sekoittuneet B:n vai sivullisen hallussa. Mielestäni voidaankin katsoa, että *yhteisomistussuhde voi syntyä myös tyyppiin a mukaisissa tilanteissa*. Ongelmalliseksi jää oikeastaan vain kysymys siitä, onko kyse hallussapitäjän velkoja sitovasta yhteisomistuksesta. On teoriassa mahdollista, että vaikka esimerkkimme A:ta ja B:tä kohdeltaisiin muuten kuin yhteisomistajia yleensä, kyse olisi tässä suhteessa ”heikosta” yhteisomistuksesta. Tällaisen ratkaisun tueksi voidaan viitata ainakin siihen, että jos ehjäksi jäänyt ketju kuuluikin B:lle, velkojen voi olla vaikea esittää näyttöä siitä, että asia on juuri tällä tavalla.

Oikeustilaa ei voida pitää selvänä. Asetun kuitenkin vahvojen reaalisten argumenttien vuoksi sille kannalle, että *sekoittuminen voi johtaa myös hallussapitäjän velkoja sitovaan yhteisomistukseen*. – Esimerkkitapauksessamme päädytään tämän mukaan siihen, että jos B esimerkiksi asetetaan konkurssiin, konkurssipesään kuuluu ainoastaan yhteisomistusosuus kumpankin kaulaketjuun.³³

³³ Esimerkissämme kaulaketjuilla ei ole samaa arvoa, koska toinen vaurioitui. Hallussapitäjän velkoja olisi periaatteessa mahdollista suosia siten, että kalliimman ketjun katsottaisiin kuuluvan konkurssipesään (ks. tähän vaihtoehtoon liittyen myös Hästad, Torgny: Sakrätt avseende lös egendom s. 175, Stockholm: Norstedts juridik 1996).

Jos sekoittumisen ei itsessään katsota johtavan velkojia sitovaan yhteisomistukseen, herää kysymys, voivatko myöhemmät tapahtumat muuttaa asetelmaa. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A ja B toimivat rehdisti ja sulassa sovussa sekoittumisen jälkeen. Sovitaan, että ketjut jäävät toistaiseksi B:n haltuun sitä varten, että tämä voi etsiä niille sopivaa ostajaehdokasta. Kauppa on kuitenkin tarkoitus tehdä yhdessä. Mikä nyt on A:n oikeusasema, jos B asetetaan konkurssiin tämän etsiessä sopivia ostajia?

Velkojasuojan puuttuminen tuntuu oudolta ratkaisulta siihen nähden, että määräosan kaupassa noudatettaneen irtaimen kaupan sopimusperiaatetta. Voi siis käydä niin, että joku henkilö myy toiselle puolet kahdesta osapuulle samanlaisesta esineestä. Ostaja voi tällöin vedota yhteisomistukseen suhteessa myyjän velkoihin. Esimerkkitapauksessamme tuntuu kuitenkin epäluontevalta lähteä järjestelemään A:n ja B:n oikeussuhteita jonkinlaisella kauppajärjestelyllä, koska asianosaiset muutenkin lähtevät siitä, että ketjut ovat yhteisessä omistuksessa. – Tilanne olisi toinen, jos kaulaketjujen olisi katsottu tulleen B:n yksinomistukseen siten, että tämä kuitenkin olisi jollain tavalla maksuvelvollinen A:han nähden. Tällöin A ja B voisivat tehdä kaupan, jossa B luovuttaisi A:lle omistusoikeuden puoleen kummastakin kaulaketjusta ja jossa A puolestaan sitoutuisi maksamaan kauppahintana B:n maksuvelvollisuutta vastaavan summan (ja vastakkaiset saatavat kuitattaisiin).

Toisaalta voidaan kysyä, onko tarvetta antaa ratkaisevaa merkitystä sille, kuinka yhteistyöhaluinen B on. Ajatellaan vertailun vuoksi tilannetta, jossa B pitää kaulaketjuja hallussaan kieltäytyen kaikesta yhteistyöstä A:n kanssa. A nostaa kanteen, jossa hän kääntyy tuomioistuimen puoleen vaatien yhteisomistussuhteen vahvistamista ja purkua. Oletetaan, että tuomioistuin hyväksyy A:n esittämät vaatimukset. Voitaasiinko tässä tilanteessa katsoa, että jos B asetetaan konkurssiin, A voi vedota yhteisomistukseen? Jos tähän vastataan myöntävästi, herää kysymys, onko mieltä antaa ratkaisevaa merkitystä kanteen hyväksymiselle tai edes kanteen nostamiselle.

Edellä on kiinnitetty huomiota vain sellaisiin objekteihin, jotka asettuvat perinteisen esineen käsitteen alaisuuteen. Esimerkiksi *pankkirahassa* sen sijaan on kysymys saamisoikeudesta pankkiin nähden. Pankkirahaan suhtaudutaan kuitenkin niin tavallisten ihmisten kuin juristien kielenkäytössä samoin kuin käteiseen rahaan. Jos esimerkiksi A:n pankkitili osoittaa 10 000 euroa, ajatellaan, että A:n pankkitilillä on kyseinen määrä rahaa. Ei siis sanota, että pankki olisi velkaa kyseisen summan. Normaalin kielenkäytön taustaa vasten on luvallista puhua siitä, että A:n pankkitilillä on 10 000 euroa, kunhan samalla muistetaan myös ”oikea” juridinen jäsennystapa.

Jos pankkirahaa tarkastellaan esineen käsitteen näkökulmasta, voidaan todeta, että objektiksi on tarkoituksenmukaista jäsentää kaikki tilillä olevat varat. Jos A:n tilillä on 10 000 euroa, ”esineeksi” jäsentyy 10 000 euron erä rahaa. Tällaista erää voidaan pitää yksinkertaisena ja jaollisena esineenä samaan tapaan kuin esimerkiksi erää öljyä. Ei ole tarkoituksenmukaista katsoa, että pankkiraha koostuisi osaesineistä, esimerkiksi sentin rahayksiköistä. Jos A:n pankkitilille siirretään esimerkiksi 10 000 euroa, ”esinetasolla” tapahtuu uuden ”esineen” syntyminen: voidaan puhua A:n tilillä olevasta 20 000 euron rahaerästä. – Koska pankkirahassa ei ole kysymys aineellisesta kohteesta, on siis aihetta puhua esineestä ainoastaan sitaateissa; edellyttäähän esineen perinteinen määritelmä aineellisuutta.

Tarkastelen lopuksi, voiko myös pankkirahan sekoittuminen johtaa yhteisomistukseen. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa A:lla on pankkitilillään 10 000 euroa, kun B tekee erehdyksen maksumääräystä antaessaan. B esimerkiksi tarkoittaa siirtää yhdessä pankissa olevalta tililtään 10 000 euroa toisessa pankissa olevalle omalle tililleen, mutta hän kirjoittaa tilinumeron väärin. Nyt voidaan siis katsoa, että A:n pankkitilillä on 20 000 euron erä rahaa. Keskeiseksi kysymykseksi muodostuu, kenelle tämä rahamäärä kuuluu. Voitaisiinko katsoa, että A ja B yhdessä omistavat 20 000 euron rahamäärän, joka siis jäsentyy itsenäiseksi objektiksi?

Kyseessä oleva tilanne on asiallisesti samanlainen, kuin jos kaksi eri henkilölle kuuluvaa 1000 litran öljyerää sekoittuu toisiinsa. Järkiperaiselta ratkaisulta näyttäisikin, että esimerkitapauksessa varojen katsottaisiin tulevan yhteisomistukseen. Tämä ei ole millään tavalla ongelmallinen ratkaisu A:n kannalta, jos A:lla kuitenkin katsotaan olevan oikeus määrätä varoista omaa omistussuuttaan vastaavalta osalta. – Pankkirahaa voidaan pitää ”superjaollisena” siten, että varojen voidaan katsoa tulevan yhteisomistukseen, vaikka sekoittuneiden rahaerien välillä olisi huomattava suuruusero.

Yhteisomistussuhteen syntymisen myötä päästäisiin järkevältä tuntuvaan lopputulokseen myös esimerkiksi siinä tapauksessa, että A asetettaisiin konkurssiin heti sekoittumisen jälkeen. Voitaisiin siis katsoa, että konkurssipesään kuuluisi ainoastaan A:n omistussuus kyseessä oleviin varoihin nähden. Ongelmaksi muodostuu, että ainakin ratkaisuihin KKO 1993:132 ja KKO 2001:138 saadaan tukea toiselle kannalle. Oikeuskäytännön perusteella esimerkkinä B näyttäisi olevan huonossa asemassa siten, että kaikkien tilillä olevien varojen katsottaisiin kuuluvan konkurssipesän varoihin. Päätelmien tekemistä oikeuskäytännöstä vaikeuttaa kuitenkin se, ettei yhteisomistussuhteen syntymiseen ole nimenomaisesti otettu kantaa tilanteessa, jossa perinteiset sekoittumista koskevat opit selvästi tuntuisivat johtavan yhteisomistussuhteen syntymiseen.